

ca cussa est sa cosa prus importante de su foedhu. E deasi de metàtesi de cunsonante dhue ndhe at medas, s'ispostat prus che totu sa /r/, e trabballu deunodotu inútile iat èssere a dhas currègere.

Ma dhue ndhe at **una de metàtesi de /r/ chi no andhat bene** ca faet agatare impari cunsonantes chi normalmente aintru de foedhu no si agatant in cuss'ordine ca andhat male a dhas nàrrere.

Metàtesi deosi a logos ndhe faent in foedhos che a “*mratzu, mremos, mrxani, mrúghere, srogu, srubiae, tzrupu*”, cun sia cunsonàntica -**mr-**, -**sr-**, -**tzr-**, cosa chi chie no faet custas metàtesi agatat fintzes difícile a pronunciare, mentres chi cudhos chi dhas faent narant ateretanti bene is próprios foedhos comente dhos narant is àteros Sardos: *martzu, mermos, marxani, múrghere, sorgu, surbiae, tzurpu*, cun sia cunsonàntica -**rm-**, -**rtz-**, -**rx-**, -**rg-** prus ‘normale’, prus comuna e fàcile a pronunciare.

E deosi est méngius chi siant iscritos: bastat unu pagu de atenzione in prus po fàere un’**iscritura chi càstiat a totu su sardu** e prus pagu acapiada a calecunu avesu de una foedhada.

Assimilatzione. Dhue at assimilatziones chi serbint ca sinono, poneus **ad+ment(e)** in su foedhu derivau *admentare*, iat a sonare male, e méngius si assímilat sa /d/ de **ad** a sa /m/ de **ment(e)** e si narat *amentare*.

Ma a logos faent un’**assimilatzione po avesu**, no po bisóngiu: narant “*atu, cutu, fetu, muta, obetu, otu, pota, potu*” e àteros foedhos deosi, e no che in àteru sardu *artu, curtu, fertu, murta, obertu, ortu, porta, portu*.

Comente si biet, sa /r/ in custos foedhos paret isparéssia **ma est assimilada a sa /t/ po abbitúidine**. Su própriu si depet nàrrere de is logudoresos chi narant “*ipantu, ipacu, ipèndhere, ipíciu, ipidu*” po *ispantu, ispacu, ispèndhere, ispíciu, ispidu* e medas àteros foedhos deosi cun assimilatzione de /s/ a /p/: assimilatzione inútile, chentza funtzione, e méngius assumancus a iscríere che in su sardu chi no dha faet.

In custu puru, bastat unu pagu de atenzione in prus po fàere un’iscritura chi càstiat a totu su sardu e prus pagu acapiada a calecunu avesu de una foedhada, chi mancari praghet ma chi no tenet funtzione útile.

Deosi podeus iscríere a sa própriu manera totu is foedhadas de su sardu lassandho a pèrdere diferéncias chentza importu: solu po èssere iscrita totu cun is matessi critérios sa limba sarda cumènciat a pàrrere meda méngius.

Sa chistione: matessi limba, matessi iscritura

Totu sa **limba sarda**, in su chi la faghet èssere limba e la distinghet de àteras, est **una** ebbia e **unitària** puru. Ateretantu abberu est chi de unu logu a s’àteru la chistionamus in carchi manera diferente, cosa chi nos podet fàghere meraviza e istrobbu.

Ma si osservamus bene custas diferéncias podimus iscobèrrere chi no faghent mai diferéncia de significadu, sunt diferéncias de sonos chi in sa matessi peràula faghent variantes diferentes chi no càmbiant su significadu: si depet solu annúghere chi una diferéncia si agatat cun àteras ca su sardu si faedhat ancora coment’e microsistema (chie narat *pache* narat fintzas *pacu* e *luce*, chie narat *paghe* narat *pagu* e *lughe*, chie narat *pagi* narat fintzas *pagu* e *lugi*, si narat *paxi* narat *pagu* e *luxi*), ma su manizu de sa morfologia e de sa sintassi, su chi prus distinghet una limba, est su matessi in totu su sardu (as. *luches, lughes, lugis, luxis*).

Est abberu chi de unu logu a s’àteru narant fintzas peràulas deunodotu diferentes pro sa matessi cosa, narant sinónimos; o fintzas chi custas sunt connotas in logos diferentes puru ma prus pagu manizadas e no ponent dificultade ca sa raighina o lessema semànticu de sa peràula si connoschet bene in cantu si manizat pro fàghere no cussa ma àteras peràulas (as. *aríngiu, aronzu, messera, messonzu*); gai comente bi at peràulas chi narant unu significadu a logos e un’àteru, però parente istrintu, in àteros logos (*bagadiu* a logos est *baghianu* inue lu narant pro *die de festa*, die ‘libbera’ comente est ‘libberu’ chie no est cojadu).

Ma prus puru est abberu chi fintzas su sardu cheret istudiadu, connotu menzus e totugantu.

Un’àtera dificultadi, ma chi no fait mai diferéncia de língua, est s’iscritura: a castiai bèni sa literadura sarda de su passau e de oi bieu **iscrituras diferentes** fintzas de is próprios fuedhus, inderetura de sa própriu varianti de unu própriu fuedhu in su própriu logu e Autori!

Fait assumancus a iscriri totu su sardu cun is próprios critérios sen-

tza rinunciai a sa língua comenti mellus dha conosceus e fuedhaus? Un'iscritura unitària iat a donai un'idea meda mellus de su sardu e de is Sardus e pruscatotu serbit méngius a totus.

Si podit cumprèndiri chi dhoi apat diferéntzias de iscritura ca custa est cosa differenti de sa língua e su própriu fuedhu si podit iscriri in maneras diferentes; tocat fintzas a fai contu ca de séculus is Sardus seus sentza de governu fintzas po is chistionis de sa língua e po cussu puru no eus pótziu tèniri un'imparu unitàriu de iscritura.

E cun totu chi oi sa cuscéntzia civili est pronta po fai de sa língua sarda unu manígiu normali seus però ancora tropu acapiaus a sa fuedhada e pagu abbituaus a su manígiu de su sardu iscritu, no pentzaus chi s'iscritura de su sardu puru serbit no solu po fuedhai cun chini portaus ananti, ma cun totus e depit èssiri fata a manera chi dognunu potzat lígiri bèni e cumprèndiri su chi is àterus iscrínt e bolint nàrriri.

Ma si osservaus comente faet sa limba sarda podeus iscobèrrere chi **si podet iscrìere totu su sardu cun is próprios critérios** e tandho podeus fàere un'iscritura unitària chentza pèrdere nudha de su chi faet is diferéntzias de sa foedhada chi méngius conosceus e chi cun prus seguresa podeus manigiare foedhandho e iscriendho, chentza pèrdere nudha de su chi faet de su sardu una limba distinta, precisa, bella, errica e bona.

Ite serbit po fàere custu? Tocat chi s'unidade, chi is Sardos de totu is tempos portaus in su coro coment'e bisóngiu mannu po totu is chistiones de s'istória nosta, dha cricheus e bogheus a campu, dha fatzaus diventare realtade de arrespetu e istima, in chistiones de limba puru sentza arrehèscias o iscóticos o iscusas: su sardu nosi depet apartènnere totu, depeus èssere Sardos de totu sa Sardigna, no de calecuna bidha o fuedhada!

Tocat a pentzare chi sa limba sarda seus is Sardos etotu, diferentes comente depent èssere is bios, ma de istimare totus cun sa matessi dignidade e importu lassandho a pèrdere diferéntzias chi no serbint a nudha e faendho méngius s'unidade chi serbit a totus.

Custas pàginas no funt unu 'decàlogo', ma un'arrexonamentu chi podent fàere totu cudhos chi conoschent e bolent iscrìere su sardu, osservandho comente faet e podet èssere méngius iscritu sentza ibertare sa 'autoridade' de calecunu, síngulu siat o cummissione.

ortografia unitària regularizada po totu su sardu

dhis at postu una /i/ in cuménciu, sa chi naraus **prostética**, faendho cumenciare custos foedhos cun *isc-*, *isp-*, *ist-*. Poite?

Ca su sardu acabbat foedhos meda cun /s/ (númenes, agetivos, formas verbales) e cun /t/ (formas verbales) e deosi candho si benint apare /s/ o /t/ in acabbu de foedhu cun /s/ in cuménciu de àteru foedhu sonant o iguales, coment'e chi dhue siat una sola /s/ e /t/ nudha. Po nàrrere, "*sas spigas*" si narat "*saspigas*" chi est guale a *sas pigas*, "is scalas" si narat "*iscàlas*", chi est uguale a *is calas*. Domandha: Seo foedhandho de *pigas* o de *ispigas*? De *calas* o de *iscalas*? Ligendho chentza currègere s'iscritura (e ligeus po chie no dha portat puru e no dha biet) no arresurtat precisu su significau, ca de is duas /s/ ndhe benit mancu una chi distinghet su significau de is foedhos: giaeus deosi un'informatzione ibballiada!

Sa cosa est crara solu si naraus e ligeus (si est iscritu!) *sas ispigas*, *is iscalas*. Is matessi cunsideratziones si podent fàere po sa /t/ de acabbu chi portat prus ainnanti foedhos deosi, ca sa /t/ puru si assímlat a sa /s/ e is formas verbales de 3[^] pers. singulare iant a arresurtare o iguales a una 1[^] persona, giaendho duncas un'àtera informatzione ibballiada!

Po cussu **est méngius chi custa genia de foedhos s'iscriant sèmpere isc-, isp-, ist-**, cun sa /i/ in cuménciu, comente su log., nuor. e mesania faent cun firmesa. Su camp. puru giai dhu faet a nàrrere e iscrìere cun /i/ prostética, ma cun pagu firmesa, faendho arresurtare is matessi foedhos iscritos in duas maneras, faendho unu inútile duplicau de variantes in su camp. etotu e una inútile diferéntzia de iscritura cun s'àteru sardu. Male e peus est a regularizare totu sentza prostética ca deosi si regularizat su difetu!

10. Metàtesi e assimilazione

Si castiaus su manígiu chi sa gente faet de is cunsonantes podeus bíere chi a bortas aintru de su foedhu ndhe ispostat e càmbiat de postu: dhu faet po diferenziare unu foedhu chi at pigau de un'àtera limba (es. s'itl. **rasente** est diventau *serente* cun iscàmbiu de postu de /r/ cun /s/) o fintzes po chi andhet méngius a dhu nàrrere (es. *nuraghe* est cun metàtesi in *unu runaghe*, po no nàrrere "*ununuraghe*").

Su chi contat est chi su significau de su foedhu siat craru e custu dhu faet aguantandho sa vocale tónica firma chentza cambiamentu perunu,

chi acabbat cun vocale e si sa prep. est chentza sa /d/ si agatant impari duas vocales e una che dha bogaus, sa matessi cosa chi a bortas faent cun sa congiunzione *e*: ma deosi podet capitare chi no si cumprèndhet prus si su segundhu foedhu est sa prep. *de* o sa cong. *e*. No funt sa matessi cosa e no si podet cumprèndhere sa matessi cosa! Po nàrrere, “*pan’e mele*” ite est? In sa foedhada est craru, ca segundhu su significau si narat “*panemmele*” (= *pane e mele*) o “*panemele*” (= *pane de mele*), ma in s’iscritura est craru solu iscriendho comente est inoghe in paréntisi chentza apòstrofo e ne aféresi.

Po cussu: intanti a nàrrere sèmpere intrea sa prep. *de* no istrobbat mai, andhat ateretanti bene sèmpere (solu in poesia cun métrica podet serbire s’aféresi); duos, custa prep. in sa foedhada campidanesa che dha fúrriant a *di* segundhu ite vocale atóbiat prus ainnanti, e cun aféresi diventat *i*: no serbint a nudha bàtoro iscrituras de unu matessi foedhu!

Sa prep. in totu su sardu andhat méngius iscrita sèmpere *de* superandho deosi is límites de sa foedhada, ca giai si narat ateretanti bene.

S’apòstrofo. S’elisione puru, cun apòstrofo po sa vocale bogada, si manígiat po no arrepítere vocales oguales, ma capitat de bíere fintzes tres foedhos iscritos paris apostrofaos a cadena, númenes e agetivos. Po bisóngiu? Nono, ma solu ca a dhos nàrrere deasi giai faet puru!

Ma s’iscritura depet èssere crara e prus distintos funt is foedhos e méngius si podent lígere e cumprèndhere, ca medas foedhos candho funt apostrofaos essint oguales e su significau no est sèmpere craru.

S’apòstrofo andhat sèmpere bene cun is artículos *su, sa, unu* (e in sardu no dhue at artículo *un!*), *una*, e is agetivos *custu/-a, cussu/-a, cudhu/-a*. Ma podet giai andhare male cun totu is monosíllabos *mi, ti, si, bi, li, liu, lia, la, lu, dhi, dhu, dha*, cun is avérbios e pron. *nche, che, nci, ndhe, ndi*, cun su pron. *chi*, sa cong. *ca*, chi **est méngius a iscriere intreos** ca sinono si podent cunfúndhere s’unu cun s’àteru fintzes po sa genia.

Méngius a **fàere prus contu de sa craresa** e iscriere **s’apòstrofo limitau a s’atóbiu de vocales oguales e mai a dannu de sa craresa**.

9. Sa /i/ prostética

A is foedhos chi unu tempus cumenciaiant cun *sc-*, *sp-*, *st-* su sardu

Normas e inditos unitàrios de ortografia regularizada

Custos inditos de ortografia si proponent po totus, iscolas, entes locales, privaos, po su manígiu ordinàriu, amministrativu e ufficiale, no coment’e un’elencu de cosas obbrigadas e cosas permítias, e mancu coment’e ideas de una de is chentu ‘berritas’, ma coment’e necessàriu cunsideru de su ‘funtzionamentu’ de sa limba e arrexonamentu apitzu de s’iscritura de totu su sardu e po su sardu de totus.

Po cussu si foedhat innanti de *princípios e crítérios de iscritura* e prus ainnanti si passat a precisare is *piessignos distintivos de sa limba sarda* e a fàere su *repertóriu de is fonemas o sonos* cun s’inditu de *is grafemas o líteras* prus addatas po iscriere totu su sardu.

1. Princípios e crítérios de iscritura

a) **Sa limba NO EST s’iscritura.** Sa limba est su chi sa gente narat foedhandho e s’iscritura est sa rapresentatzione gràfica de sa limba: primedotu po cussu si podent àere iscrituras diferentes de totu is limbas.

Ma totu su chi depet fàere s’iscritura est de **rapresentare in sa mén-gius manera sa limba** po dhi fàere significare cun precisione is matessi valores semànticos e grammaticales chi sa limba narat. Noso depeus fàere contu de totu su sardu e de totu is Sardos, iscriendho calesisiat variedade po totu is Sardos ca intanti tenet su matessi valore, ca est sa matessi limba e totu su patrimoniu serbit e depet èssere avalorau.

Su sardu at tentu e tenet iscritura meda de is diferentes foedhadas, prus che totu de cussas prus mannas (campidanesu e logudoresu), ma no est ancora pótziu lómpere a un’iscritura deunudotu unitària po dificultades no de sa limba ma de s’istória pulítica de is Sardos.

Oe depeus fàere contu chi is Sardos seus totus alfabetizaos in italianu e, cunsiderandho chi sa diferéncia de limba no est in sa diferéncia de iscritura, cumbenit a **valorizare custa alfabetizatzione**, ca dha con-

noscheus, faendho però contu de is bisòngios de sa limba sarda (si pentzet a su manígiu de is 'dópias'!) cunforma a su critériu de autonomia de dónnia limba e po rappresentare cun precisione su sardu.

A parte calecuna cosa chi s'italianu no connoschet e chi po cussu depet èssere diferente (es. fonema cacuminale, su manígiu de sa /x/), no dhue at un'iscritura 'italiana' e una 'sarda'; e candho, e po su chi faet, a iscrìere su matessi fonema cun su matessi grafema de s'italianu perunu motivu sériu si oponet cumbenit a dh'iscrìere puru in sa matessi manera chentza imbentare nudha de 'ispeciale' (es. /c/ e /g/ africadas, is digrammas /ch/, /gh/, /gn/, /sc/, su trigramma /gli/). Po cussu, totu su de fàere in s'iscritura de su sardu est de **regularizare** s'iscritura oe connota **cunforma a is bisòngios de su sardu** iscriendho in totu su sardu is matessi sonos in manera uguale.

b) Autonomia de sa limba. Deasi comente dónnia limba tenet piessignos chi dha distinghent e faent diferente, s'iscritura puru depet fàere contu de is bisòngios de distintzione e significatzione de cussa limba etotu.

Po cussu su sardu no depet leare a modellu o critériu de iscritura àteras limbas ne po motivos de etimologia (latinu siat o àteru), mai deunudotu connota e segura, e mancu sa limba oe de s'alfabetizzazione ca s'italianu tenet 'soluzioni' de una tradizione chi no sèmpere andhant bene po is bisòngios de su sardu (es. su manígiu de sa /b/ e de sa /z/).

Su sardu no tenet una tradizione de iscritura fata cun firmesa e tandho podeus méngius fàere contu de comente su sardu 'funtzionat', comente faet, **ponendho a fundhamentu sa cumpeténtzia linguística de is Sardos etotu**: no podet èssere critériu bonu a pònnere a fundhamentu su chi prus pagu ischeus in cantu faet riferimentu a limbas chi connoscheus cun prus paga seguresa (e tenent traditziones e bisòngios diferentes).

c) Critériu fonéticu. Is grafemas o líteras rappresentant is sonos o fonemas e in custu podent distíngHERE is foedhos e distinghent is significaos: po cussu tocat chi **fonema diferente s'isciat cun grafema diferente** superandho fintzes calecuna abbitúidine connota ma pagu addata.

Custu no bolet nàrrere a fàere un'iscritura fonética, ma solu a manigiare s'alfabeto gràficu cun firmesa e precisione, est a **iscrìere cun sa matessi lítera su matessi sonu calesisiat sa foedhada** chi unu tenet, bolet

voc. tónica 3	voc. tónica 2	voc. tónica 1
bènnere	annada	però
làcana	domixedha	piús
àrbore	arbore	s'incràs
téssiu	impressiu	Frantzí!
àxina	aina	arrú

Si s'acentu est iscritu cun custa régula, candho agataus unu foedhu chentza acentu bolet nàrrere chi sa vocale tónica est sa 2, comente faent unu bonu 85% de is foedhos, e deosi is foedhos de pònnere cun acentu iscritu funt pagos puru e chie liget podet lígere cun precisione e seguresa fintzes candho no connoschet su foedhu, e deasi podet fintzes méngius cicare o domandhare su foedhu giustu comente dhu narant.

8. Aféresi e apòstrofo

Aus nau in **3. Fonética** chi /b/, /d/, /f/ e sa /g/ velare, candho funt in cuménciu de foedhu apusti de foedhu chi acabbat cun vocale, foedhandho no sèmpere dhas narant; tocat de aciúngHERE chi custu 'giogu' no dhu faent totu is foedhos cun custas líteras de cuménciu e ne in dónnia logu.

Candho iscriet, chie no dhas narat sinnalat custa 'farta' ponendho una aféresi, un'apòstrofo in cuménciu de foedhu, po nàrrere chi in cue dhue fut una cunsonante, e iscriet "*sa 'oghe, su 'onu, de 'omo, pro 'àchere, s'ureu*" a su postu de *sa boghe, su donu, sa domo, pro fàchere, su gureu*.

Ponendho s'aféresi e no sa cuns. de cuménciu arresurtat unu **matessi sinnale po cunsonantes diferentes** e giai custu no andhat bene.

E candho in sa foedhada arresurtat de nàrrere *a boghe, in donu, a domo, cun fémina, e gureu* sa cunsonante de cuménciu dha narant sèmpere, dha iscriet e faent deosi una **dópia iscritura** de is matessi foedhos: àtera cosa chi in s'iscritura no andhat bene!

Tandho est méngius a **iscrìere sèmpere custas cunsonantes in cuménciu** de foedhu, chentza aféresi e iscriendho uguale totu su sardu.

Sa preposizione de. In custa categoria de foedhos tocat a cunsiderare sa prep. *de*, chi in sardu naraus agiummai sèmpere cun aféresi, chentza sa /d/: *coro 'e mamma, fillu 'e babbu*. In sa foedhada giai andhat bene.

Ma in s'iscritura faet difetu! Poite podet arresurtare apusti de foedhu

vocale chi in sa foedhada aciungheus a su foedhu po no dhu acabbare in cunsonante si nosi firmaus fintzes pagu. E sigomente su sardu acabbat in cunsonante medas foedhos (formas verbales, su plurale de nùmenes e agetivos), in sa foedhada naraus paragógicas meda: **in s'iscritura est méngius a NO pònnere vocale paragógica** siat ca no faet parte de su foedhu, no marcat significau e ne valore grammaticale, e fintzes ca is paragógicas iscritas tocat a dhas lígere che a totu is vocales, ma deosi si allónghiat sa letura e faet pònnere tropu acentos gràficos. Depet èssere craru, prusapiatzu, chi tocat a ischire lígere su sardu e in custu tocat a iscurtare e imparare bene comente si foedhat! (inoghe nara “sivoèdhada”).

7. Sa régula po s'acentu gràficu

Candho foedhaus e manigiaus bene is foedhos naraus ca cussa est sa limba. Ma candho iscrieus seus rapresentandho cun símbulos custa limba e is símbulos depent significare bene su chi naraus: unu de custos símbulos est s'**acentu gràficu**, cussu chi iscrieus in calecuna vocale po nàrrere chi cussa est sa vocale chi si depet intèndhere de prus, sa chi naraus **vocale tónica**, ca si ibballiaus cussa ibballiaus foedhu, naraus una cosa po un'àtera: in italianu, una cosa est *àncora* e un'àtera *ancòra*, in sardu una cosa est *nàdia* e un'àtera *nadìa*, una cosa *àrbore* e un'àtera *arbòre*. E fintzes a candho connoscheus is foedhos, o cumprèndhere sèmpere bene foedhos chentza acentu iscritu: su malu est candho no connoscheus su foedhu o no si cumprèndhet luego su significau in sa fràsia.

Iscrieus po cussu s'acentu in totu is foedhos? No serbit: bastat a dhu pònnere cun d-una régula fàcile puru. Primu, bastat a distínghere is vocales de is cunsonantes; segundhu bastat a contare is vocales de su foedhu de destra a manca e **iscriere s'acentu in sa vocale 1 e 3 candho custas funt sa vocale tónica**, chi s'intendhet de prus e distinghet cussu foedhu, che in custos foedhos de ammostu (e che in totu custas pàgines!):

voc. tónica 3	voc. tónica 2	voc. tónica 1
tèssere	contare	ajó
tènniri	cantai	cumò

ortografia unitària regularizada po totu su sardu

fintzes nàrrere chi totu is Sardos podeus lígere e cumprèndhere méngius su sardu de totu is àteros; bolet nàrrere **unidade de iscritura** ca sinono fintzes foedhos oguales piant pàrrere diferentes solu po s'iscritura.

Custu critériu tenet solu bisóngiu de **semplificazione**. A logos, e solu in cussos, faent sonos chi no narant in totu s'àteru sardu e iscriendho paret de dhos dèpere rapresentare ca sinono paret a pèrdere calecuna cosa. Segundhu comente dh'agatant (e duncas no sèmpere!), a logos narant sa /c/ velare cun su “colpo di glottide” (es. “su àne” pro *su cane*) e a logos dha faent post velare (“sojànes” pro *sos canes*); a logos narant sa /n/ nasale, in àteros sa /l/ uvulare; a logos faent su sonu interdendale fricativu surdu [ʈ] chi fintzes in sa matessi bidha funt cambiandho a sonu de /t/ o a sonu de /z/ surda comente narant su própriu foedhu is àteros Sardos.

Medas chi iscrient custas foedhadas semplificant giai s'iscritura iscriendho is foedhos comente faent in àteru sardu, ca giai dh'ischint, e narant is matessi sonos in italianu, chentza pònnere a is àteros dificutades in prus chi no faent mancu diferéncia de significau de rapresentare.

E a **semplificare andhat bene**, ca un'iscritura che in s'àteru sardu dha liget bene chie faet custos sonos e fintzes chie no dhos faet, ma a dhos rapresentare iat a pònnere dificutades inútiles a chie no dhos faet.

d) Firmesa de s'iscritura. Is foedhos andhant méngius iscritos **totu e sèmpere cun sa matessi cunsonante de cuménciu e de acabbu**: sa de cuménciu comente si narat candho naraus is foedhos a solos, po no dhos fàere pàrrere un'àteru foedhu, sa de acabbu ca tenet valore grammaticale e no depet iscumpàrrere e ne cambiare.

Sa parte prus manna de is foedhadas càmbiant sonu a is cunsonantes /c-/ , /f-/ , /p-/ e /t-/ in cuménciu de foedhu apusti de vocale o mancu dhas narant in nudha (/b-/ , /d-/ , /f-/ e /g-/ oclusivas); fintzes sa /g-/ africada e sa /z-/ sonora podent mudare sonu in cuménciu de foedhu, e sa /-s/ de acabbu, chi faet is plurales o est desinéntzia verbale, podet mudare segundhu sa cunsonante chi agatat in cuménciu de su foedhu prus ainanti, e deasi etotu fintzes sa /-t/ de is desinéntzias verbales.

Po evitare in s'iscritura totu custos cambiamentos de sa foedhada bastat a **iscriere is foedhos sèmpere comente si narant a solos** (bíere su manígiu de custas líteras in **3. Fonética**) e no bolet nàrrere chi su

sardu s'iscriet de una manera e si liget de un'àtera: difatis custu cambiamentu de sonu no est in dónnia logu chi dhu faent e ne sèmpere mancu in su matessi logu e in is matessi foedhos, ma solu segundhu comente is foedhos si atóbiant apare unu avatu de s'àteru.

e) **Distintzione de is foedhos.** Coment'e critériu generale, **is foedhos tocat a dhos iscrìere distintos e istacaos** ca tenent valores diferentes.

Ma est una capacidade de is limbas cussa de fàere foedhos noos fintzes betandho apare foedhos diferentes: deosi in sardu puru si faet **foedhos cumpostos** po fàere unu **significau nou**.

Is cumpostos andhant méngius **iscritos cun sa muda de sa cunsonante de cuménciu de su segundhu foedhu incorporada in su foedhu nou**, iscrita comente sonat in fonética sintàtica: a dha lassare coment'e chi dónnia foedhu siat iscritu a contu suo piat fàere lígere una lítera aintru de foedhu comente no si narat (es. *filiverru* < de *filu de ferru*).

Is enclítics puru si podent iscrìere cun is verbos (che in italianu), giustu comente si narant in manera prus cumbeniosa, e sentza puntu in mesu.

2. Piessignos distintivos de sa limba sarda

Sa limba sarda, cunsideru a parte po is orígenes e s'istória innanti de sa romanizatzione de sa Sardigna, dha connoschent totus coment'e limba neolatina autònoma, distinta e diferente de is àteras neolatinas. E de su latinu benit una parte manna de su patrimóniu lessicale e semànticu e unos cantu piessignos grammaticales. Che a totu is limbas at cambiau e càmbiat de unu tempus a s'àteru e de unu logu a s'àteru, faendho innovatziones o aguantandho piessignos de s'antigóriu.

Ma totu is foedhadas de su sardu si distinghent in manera unitària po pòdere concludere chi faent una sola limba. Lassandho a un'anàlisi cumpleta e puntuale totu sa morfologia e sintassi, chi faent sa diferéncia manna de limba, si sinnalant inoghe is piessignos principales de totu is foedhadas.

2.1 Plurale. Su sardu faet su plurale de númenes e agetivos aciunghendho una /s/ a sa forma de su singulare: *annada/annadas, bentu/bentos/bentus, coro/coros/corus, infermieri/infermieris, dente/denti/dentes/dentis, frore/frori/frores/froris*, o agt. *bonu/bona/bonas/bonos/bonus, forte/fortes/forti/fortis, longu/longa/longas/longos/longus*, cun sa precisatzione chi

ortografia unitària regularizada po totu su sardu

-i (*cosi!*), sa 2[^] pers. pl. faet sa 1[^] coniug. in **-ade/-ae/-ai** (*contade!, con-tae!, contai!*), sa 2[^] e 3[^] in **-ide/-ie/-ei** (*ponide!, tessie!, cosei!*).

Su contu de fàere po un'iscrittura bona, unitària e regularizada, est chi **sa cunsonante chi acabbat sa desinéntzia verbale no si che depet ne bogare e ne cambiare mai**, ne fàere elisione e ne aciúnghere paragógica, superandho deosi is diferéncias de sa foedhada no solu de unu logu a s'àteru ma in su matessi logu e matessi iscritore.

Pigaus una 2[^] pers. sing. po biere su manígiu bonu de s'iscrittura. Si unu calesisiat sardu narat *Tue/tui contas* e si firmat fintzes pagu, narat sa boghe verbale “còntasa” ca in pàusa su sardu no acabbat is foedhos naendho una cunsonante. Ma sa desinéntzia de custa boghe verbale est **-as!** In sa foedhada at agiuntu una vocale chi naraus **paragógica**, chi no faet parte de su foedhu: difatis si a sa fràsia aciunghet un'àteru foedhu, poneus *totu*, no narat prus cussa vocale, narat “*contastótu*”; si aciunghet s'avérbu *bene*, a logos narant “*contarbène*”, in àteros “*contalbène*” e in àteros ancora “*contabbene*”. Ma sa forma verbale est solu *contas*: difatis si a sa fràsia aciunghes unu foedhu chi cuménciat cun vocale, poneus *unu*, naraus “*contasúnu*”, inue est craru chi sa forma verbale de 2[^] pers. acabbat cun sa /s/, est *contas*. E solu cun sa /s/ de acabbu tocat a dha iscrìere e no in bàtoro maneras diferentes, lassandho a sa foedhada su cambiamentu de sonu de sa /s/, e chentza mancu iscrìere “*contas'unu*” cun sinale de elisione in mesu fortzis pentzandho chi sa forma verbale est “còntasa”. Si pigaus una boghe de 3[^] pers., che in *Contat bèni, contat meda, contat issu, ita contat?* podeus intèndhere “*contabbèni, contammèda, contadíssu, contaríssu, itagòntada?*” cun sonu mudógiu de /t/, ma sa cuns. chi acabbat sa forma verbale est solu /t/ e difatis su baroniesu in pàusa narat “*còntata*”, s'intendhet própiu sa /t/ (che in latinu). Tocat a **iscrìere is formas verbales sèmpere cun sa cunsonante giusta de acabbu** e deosi in totu is foedhadas aus unificau s'iscrittura.

Sa desinéntzia de 3[^] pers. pl. si podet unificare in totu su sardu a **-nt** comente faet in sa bona parte de su sardu (campidanesu e mesania).

6. Sa vocale paragógica

Aus apenas bistu ite est una paragógica in “*còntasa, còntata*”: una

ca faet sonu ‘longu’ o ‘forte’ e mancari distinghet fintzes unu significau: funt sinnalaos cun “-cuns. cuns.-” (as. -bb-) e po dhos inditare totu paris arresurtant: **b, d** (dentale oclusiva), **g** (velare oclusiva), **l, n, r, s**.

A su contràriu, is cunsonantes **c, f, g** (africada), **p, t, v, z** (sonora) **no serbit mai a dhas pònnera a dópiu** ca no distinghent assolutamente nudha: difatis si narant o cun custu sonu o càmbiant sonu deunudotu.

5. Coniugazione de is verbos e desinéntzias

Is verbos in sardu s’ispartzint in tres coniugatziones cun desinéntzia de s’infiniu de 1[^] in **-are/-ae, -ai, -ari** (*contare, contae, contai, contari*), de 2[^] in **-ere/-iri** (*tèssere, tèssede, tèssiri*), e de 3[^] in **-ie/-ire/-iri** (*cosie, cosire, cosiri*); sa 2[^] dh’incurtzant a bortas a **-e, -er** a sa logudoresa (*benne, ferrer*), a **-i** a sa campidanesa (*benni*), ma funt totu incurtzaduras e méngius a regularizare in prosa una forma intrea de s’infiniu.

Sa coniug. de su verbu est de una facilidade manna e presentat formas personales chi acabbant **in totu is tempos e modos** de is tres coniugatziones cun desinéntzias chi po is vocales e cunsonantes chi portant faent calecunu cambiamentu, ma chi própiu **totu e in totu su sardu acabbant comente est inoghe inditau** cun verbu de 1[^] coniug.:

	indic.pres.	ind. imperf.	cong. pres.
inf. cont-ae/-ai/-are/-ari:	cont-	cont-	cont-
1 [^] pers. sing. - voc.	-o/-u	-aia/-abo/-amu/-au	-e/-i
2 [^] ” - cuns.	-s	-aias/-às*	-es/-is
3 [^] ” - cuns.	-t	-aiat/-àt	-et/-it
1 [^] pers. pl. - cuns.	-amus/-aus	-abamus/-aias/-aimus/-amus	-emas/-emus/-eus
2 [^] ” - cuns.	-ades/ates/-ais	-abazes/-aias/-aizis/-astis	-edas/-etas/-eis
3 [^] ” - cuns.	-n/-nt	-aban/-aian/-aiant/-ain/-ànt	-en/-ent/-int

Custas líteras de acabbu (-voc, -s, -t, -s, -s, -n/-nt) funt is cosas de pònnera in contu calesiat su verbu, tempus, modu e coniugazione, calesiat àteru cambiamentu fatzant is desinéntzias de logu a logu: **totu su chi acabbat is desinéntzias est inoghe**. Si podet solu aciúngHERE chi siat su campidanese e siat su logudoresu podent acabbare sa 2[^] pers. sing. de s’imperf. indic. in **-st** (*tue fist, tui contàst*) e chi sa 2[^] pers. sing. de s’imperativu faet sa 1[^] coniug. in **-a** (*conta!*), 2[^] in **-e/-i** (*pone!, beni!*) e 3[^] in

su logudoresu, nuoresu e mesania càmbiant puru sa desinéntzia **-u** de nùmene e agt. mascu singulare a **-o** in su plurale.

Is nùmenes chi inditant cosa pitichedha e meda, su sardu dhos narat a su singulare fintzes candho narant unu plurale o fintzes totu sa cosa significada e faent su plurale solu si un’agt. dhos precisat: *s’olia, sa pira, su sintzu, sa folla, sa musca, sa frommiga* (po s’itl. *le olive, le pere, le zanzare, le foglie, le mosche, le formiche*), ma *duas olias, centu follas*.

2.2 Is acordos. Is **agetivos** cuncordant cun is **nùmenes** chi acumpàngiant in sa genia e in su nùmeru: *annada mala, annadas malas, bentu forte/-i, bentos fortes/bentus fortis, mama bona, mamas bonas, ómine/-i bonu, ómines bonos/óminis bonus*.

Cuncordat su **verbu** cun su sugetu in su nùmeru (foras si est partitivu), e in sa genia candho su verbu est intransitivu coniugau a tempus cumpostu: *tue sonas e noso cantaus, su pipiu est giogandho, sos pitzinnos sunt istudiendhe, is pipias funt créscias, sos mastros si nche sunt andhaos*.

Su verbu si ponet a su singulare, e no cuncordat in su numeru cun su sugetu plurale, candho custu no est bene determinau e candho est deosi si ponet su verbu *àere* e no *èssere*: *no dhue iat cuadhu chi che dhu podiat passare, in s’arruga dhoi at pipius, inoghe che cheret ómines*.

2.3 Sa posidura de is agetivos. Cun assoluta firmesa **su sardu ponet s’agt. possessivu sèmpere apusti de su nùmene** chi acumpàngiat; s’agetivu cualificativu puru dhu costumatu a pònnera apusti (ma calecunu podet fartare candho si manígiat coment’e títulu, as. *santu Frainnàssiu, bon’ómine!*): is àteros si ponent innanti.

Su sardu ponet un’agt. fintzes a is avérbios chi inditant una posidura personale: *addananti tuo, avatu nostu, apustis meu, acanta tua, subramia, intro issoro* (itl. davanti a te, dietro di noi, dopo di me, etc.).

2.4 Coniugazione de is verbos. Su sardu **no faet coniugazione passiva** ma solu attiva, est personale po is tempos simples de is modos **indicativu, congiuntivu e imperativu**; faet tempus **benidore** e modu **cunditzionale** personales ma in **forma perifràstica**: cun is formas de s’indic. pres. de *àere* + sa prep. *a* + s’infiniu su **benidore**, cun is formas de s’imperfetu indic. + *infiniu* (cun o chentza sa prep. *a*) su **cunditz.**; no faet partícípiu presente. De is tempos, tenent unu manígiu efetivu e ge-

nerale: **presente, passau, imperfetu, prus che passau e benidore** de s'indic., **presente e passau** de su congiuntivu e de su cunditzionale.

Faet s'**imperativu negativu cun is formas de su congiuntivu**. Inditau s'atzione in s'acontezzamentu sèmpere cun s'ausil. *èssere* + su **gerúndiu** de su verbu lessicale: *Como seo iscriendho, Ariseu femu/fia ligendi*.

2.5 Su períudu ipotéticu. Custu períudu dhu faet a preferu cun s'**indicativu**, presente e imperfetu po sa possibilitade/realtade, prus che passau (imperfetu ausiliàriu e partícípiu passau de su vrb. lessicale), e fintzes cun s'imperfetu solu, po sa impossibilitade o non realtade.

2.6 Acusativu prepositzionale. Candho su complementu ogetu est nùmene personale, o manigiau che nùmene personale, o est pronùmene o fintzes nùmene de parente precisu, su sardu dhi ponet sèmpere sa preposizione *a*: *Apo mutiu a Bobbore, apu circau a tui, Frantziscu at connotu a unu, seo biendho a babbu, Àcua, istuda a Fogu!*

2.7 Manígiu de su pronùmene relativu. Is únicos pron. relativos funt *chi/ci, chie/chini/cine*, chi serbint fintzes po fàere complementos, ma su foedhu *cale/cali* in sardu est solu agetivu indefiniu, mai pron. relativu e no si manígiat po faere complementos: po cussu istruturaus su períudu a manera chi no resurtat mai su chi in itl. si narat cun *prep.* + pron. *quale*: *Tui ses s'amigu bonu e de tui mi fidu* (no "de su cali").

2.8 Su partitivu. Su cuncetu de *una parte*, siat sugetu o complementu, si narat sèmpere chentza artículu e si est sugetu no faet acordu cun su verbu in su nùmeru: *a su pastore li mancat berbeghes, pro fàghere custu che cheret mastros, donamí casu!, su maistu de muru faet domos*.

2.9 Sa posidura de is elementos de sa propositzione. Sa posidura ordinària est **1. sugetu, 2. predicau, 3. complementu** (*Zuane at bidu a Bore; Sa maista abantat su pipiu*) ma, bastat chi siat crara sa funtzione chi faet, un'elementu podet istare in posiduras diferentes e si podet méngius pònnere in cuménciu de propositzione candho cuss'elementu est su *focus*, su chi si bolet nàrrere cun prus importu: *A Bore at bidu, Zuane; At bidu a Bore, Zuane; Biu dh'at, a babbu, mamma?*

In is domandhas su sardu ponet sèmpere innanti su verbu lessicale -ca tenet prus importu - e s'ausiliàriu apusti: *Cumpréndiu mi as?!, Andhau ses?, Fatu azes?, Pedindhe ses?, Torraos funt?, Acabbau ant?*

4. S'alfabeto e is 'dópias'

Po iscriere cun iscritura ordinària totu is variedades de su sardu e is sonos totue connotos e manigaios, s'alfabeto arresurtat cumpostu deosi:

- **vocales:** *a, e, i, o, u*

- **cunsonantes:** *b, c, d, f, g, h, j, l, m, n, p, r, s, t, v, x, z*

cun **is digrammas** */ch/, /dh/, /gh/, /gn/, /sc/, /tz/* e trigramma */gli/*.

In totu, **22 litéras**. Mancat sa */q/*? Po su bisòngiu de s'iscritura ordinària de totu su sardu no serbit sa */q/*, bastant sèmpere is grafemas */c, ch/* po iscriere su fonema velare oclusivu surdu cun calesiat vocale.

In su manígiu de sa limba po iscriere de calesiat argumentu est craru chi podet acontèssere chi si depant pònnere símbulos iscientíficos de manígiu internatzionale. In custu sensu no dhue depet àere límite perunu: po su chi serbint si ponent fintzes */k/, /q/, /y/ e /w/* o àteru símbulu chi podet èssere necessariu.

Si depet puru fàere contu chi nùmenes e sambenaos tenent valore burocràticu, registraos chentza pentzare a is bisòngios de su sardu: po ammostu, "Aquilino, Katya, Porqueddu, Ximenez" no ponent dificultade ma no giònt mancu perunu inditu po s'iscritura ordinària de su sardu.

Fonemas ispeciales. Comente si est nau in **2. Critérios de iscritura puntu c**) e inditau in **3. Fonética**, is fonemas ispeciales chi faent a logos (ma no in totu su sardu), su "colpo di glottide", sa */l/* uvulare e sa */n/* nasale, no serbit a dhos rapresentare cun símbulu distintu: bastant is litéras chi in is matessi foedhos ponent is àteros Sardos, comente chie iscriet faet puru e ischit fàere fintzes po s'italianu. Sa matessi cosa si podet nàrrere de su fonema fricativu interdental surdu [θ], iscritu */th/*, (*petha, thathu*) chi in is matessi bidhas funt simplificandho in sa foedhada a */t/* o a */tz/*, e su fonema post-velare [χ] in bidhas de su Logudoro chi neune tenet dificultade a iscriere che in àteru sardu in foedhos che a *barca, pische* ([*'baxa, 'pixe*]): deosi andhat bene fintzes po chie faet custos sonos ma no si ponet dificultades in prus a chie no dhos faet.

Custa semplicitate no depet pàrrere una pèrdia: sa limba est meda prus e meda àteru de is síngulos sonos mancaris ispeciales!

Cunsonantes 'dópias'. Est giai sinnalau in **3. Fonética**, a fonema a fonema, cale tenet sensu e cale nono iscritu a dópiu aintru de su foedhu

2.10 Is preposizioni ‘impróprias’. Is avérbios chi si podent pònere a prep. candho si ponent deosi pigant una prep. simple o un’àteru elementu prepositzionale apusti: *avatu de, ifatu a, innanti de, apusti de, asuba/subra de, asuta/suta de, intro/aintru de, foras de, ananti de, apalas de, comente a, coment’e*.

Su sardu no ponet sa prep. **po/pro** che in italianu a fàere complementos de tempus o de logu: *Est abbarradu baranta dies proindhe, Dh’at acumpangiau unu tretu*, e no “*pro baranta dies*” ne “*po unu tretu*”.

3. Fonética: fonemas e grafemas, inditos de iscritura

fonemas o sonos in AFI	grafemas o litéras de iscrìere	mustras: <i>is paràulas ammostant su manígiu de is litéras (is cunsonantes in cuménciu cuns–, aintro de foedhu –cuns–)</i>
[a]	a	<i>arca, càscia, àxina, àstula, làcana</i> : vocale solu aperta
[b] <i>(bilabbiale occlusivu sonoru)</i>	b : b–, –bb–	In cuménciu de foedhu , apusti de vocale a logos e segundhu su foedhu, su sonu de /b/ no dhu narant, che in “ <i>s’aca, su ’ene, sa ’oxi, su ’oe, su ’onu, su ’inu</i> ”, ma méngius iscritu sèmpere : <i>sa baca, su bene, sa boxi, su boe, su bonu, su binu; aintru de foedhu</i> faet o sonu occlusivu , ‘forte’, de iscrìere cun dópia che in <i>abba, abbai, àbbidu, àbbile, acabbadu, babbu, cabale, crobbe, débbile, dúbbiu, trébbia, trubba, tubbu</i>
[β] <i>(bilabbiale aprossimante sonoru)</i>	–b–	o faet lébiu, aprossimante , che in <i>aba, abai, àbidu, àbile, acabadu, cabale, càbidu, crobe, cuba, lébiu, meba, nébida, nibe, nobe, saba, sàbiu, sobi, tibi, trébini, trebiri</i> . Sa diferéncia de sonu faet fintzes diferéncia de significau e depèt èssere iscritu distintu : andhat bene –b– po su sonu lébiu e –bb– po s’occlusivu.
[k] <i>(velare occlusivu surdu)</i>	c : c–, ch–, –c–, –ch–	Su sonu de /c/ in cuménciu e aintru de foedhu faet duos sonos, unu velare occlusivu surdu che in <i>casu, contu, cussu, chelu, chini, acontèssiri, acostare, baca, locu, pacu, sacu, tocare, neche, pache, feche, fichetu, màchina, machiori, sucu</i>
[tʃ] <i>(africau)</i>	c –, (+e, +i) –c–	s’àteru est africadu palatale surdu che in <i>celu, cenabra, cerpiu, cidhi, cìdere, aciúngiri, aciapare,</i>

fonemas	grafemas	mustras
[u]	u	<i>ludu, mudu, unu, gúturu, úrbidu, úrigu, lúghidu.</i>
[v] <i>(fricativu labbio- dentale sonoru)</i>	v : v–, –v–	Su sonu de /v/, che a su fricativu labbioidentale surdu, no faet mai diferéncia ne de sonu e ne de significau po èssere iscritu a dópiu aintru de foedhu, e tandho bastat sèmpere una /v/ che in <i>vida, vèndhere, voche, vuca, avalorai, averguare, avesu, avisu, avolotu, malàviu, savine, tràvigu, tuvucu.</i>
[ʒ] <i>(fricativu alveopa- latale sonoru)</i>	x : –x– (scéscia)	Po su fonema fricativu alveopalatale sonoru su campidanesu manígiat de séculos sa /x/, ma est unu sonu chi aintru de foedhu faent in medas bidhas de logudoresu puru e, po iscrìere cun matessi grafema su matessi fonema, in logudoresu puru est méngius a pònnere custa litéra, e no sa /j/ comente faent (“a sa francesa”!) unos cantu a su postu de iscrìere che a is àteros Sardos, fintzes ca sa /j/ est addata e andhat lassada po su sonu de sa mesa cunsonante (bíere custu fonema). Su fricativu alveopalatale sonoru andhat bene iscritu in totu su sardu cun /x/ (e chentza /i/ apusti, si no est tónica, candho sa /x/ est cun <i>a, o, u</i>), che in <i>arrexoni, axedu, axiu, bruxare, coxinera, Maxia, Maladroxa, Cixerri, croxu, ixàminu, luxi, orixa, oxu, paxi, pixi, bellixedhu, cíxiri, cruàxini, domixedha, murixedhu, nuxedha, proxa</i> ; in cuménciu de foedhu podet arresurtare solu coment’e sonu po sa muda chi faet sa /c/ africada apusti de vocale, ma in cue sa /c/ etotu tocat a iscrìere. Custu fonema podet fàere diferéncia fintzes de significau cun su fricativu surdu (<i>pixi, coxinera, paxi</i> no funt <i>pisci, coscinera, pasci</i>) e cun grafema diferente bolent iscritos is duos sonos.
[dz] <i>(dentale africau sonoru)</i>	z : z–, –z–	Iscritu cun /tz/ su sonu surdu de /z/, po su ‘sonoru’ bastat una /z/ sola in cuménciu (inue sa dópia faet difetu ca no si ndhe ponet) e fintzes aintru de foedhu: <i>zassu, zente, zistru, zocu, zustu, azudu, azúnghere, boza, cazare, imbarzare, ispazare, lezu, loza, mazu, paza, sazu, tazu</i> ; in cuménciu de foedhu apusti de vocale podet mudare a sonu de /j/ (“ <i>sujàganu, sujógu</i> ” po <i>su zàganu, su zogu</i>), no in totu is foedhos e ne in totue, ma /z/ etotu tocat a iscrìere sèmpere.

fonemas	grafemas	mustras
palatale surdu)		<p><i>arciare, béciu, ciogare, cocerinu, fruciri, ocidente, pacia, pècia, picinnu, piciocu, pùncia, suci, tàcia.</i></p> <p>In cuménciu de foedhu is duos sonos podent cambiare s'unu a velare sonoru: <i>su casu, de cani, po chie</i> si narat “<i>sugàsu, degàni, poghie</i>”, e s'àteru a fricativu alveopalatale sonoru: <i>su celu, sa cena, su cixiri</i> si narat “<i>suxélu, saxèna, suxixiri</i>”; a logos po sa velare surda, segundhu su foedhu e segundhu comente dh'agatant, faent su “colpo di glottide” e narant “<i>su àsu, de ússu</i>” po <i>su casu, de cussu</i>: méngius a iscrìere sèmpere is foedhos cun sa cunsonante de candho dhos naraus a solos.</p> <p>Aintru de foedhu, si càmbiant sonu est a unu sonu totu diferente (as. <i>pache/paghe/pagi/paxi, pècial/pessa/peta/petza</i>) che a totu is fonemas mudòngios: po cussu, su sonu de /c/ a dhu iscrìere a dópiu no distinghet mai nudha e bastat sèmpere una /c/ e /ch/ po s'unu e /c+e/ o /c+i/ po s'àteru, che in is foedhos de ammostu.</p>
[d] (dentale oclusivu sonoru)	d: d–, –dd–	<p>Su sonu de /d/ in cuménciu de foedhu apusti de vocale, a logos e solu segundhu su foedhu, no dhu narant, che in “<i>su 'inari, sa 'ente, su 'onu</i>” po <i>su dinari, sa dente, su donu</i>, ma po firmesa de iscritura est méngius sèmpere iscritu, che in <i>dannu, dare, dépidu, dexi, didu, dilicu, domo, durci.</i></p> <p>Aintru de foedhu faent in duas maneras bene distintas, unu est occlusivu, ‘forte’, che in <i>addare, addescu, addesumare, addinaradu, addopiai, addoru, addurcare, adduire, rédditu, súdditu</i> e andhat bene iscritu cun dópia, –dd–,</p>
[ð] (dentale aprossimante sonoru)	–d–	<p>s'àteru faet aprossimante, lébiu, e andhat bene iscritu cun una –d– che in <i>badu, cada, cida, cuadu, fada, fedale, làdiri, ladu, ludu, maridu, meda, moda, nidu, ódiu, pudai, pedire, Sàdali, seda, Sédilo, sidi, tidu, tudai.</i></p>
[d] (cacuminale, o ‘retroflexo’, ‘invertito’)	dh–, –dh–	<p>Su sonu cacuminale (che in <i>foedhu</i>), chi dhu'est in totu su sardu che a perunu àteru, no est fonema dentale; no si oponet a unu sonu longu po fàere significau diferente (che in <i>manu</i> e <i>mannu</i> sa /n/), ma ca est sonu diferente distinghet foedhos diferentes e po cussu bastat iscritu</p>

fonemas	grafemas	mustras
[s] (sibbilante surdu)	s: s–, –ss–	<p>Su sonu de /s/ podet fàere sibbilante surdu, e deosi aintru de foedhu tocat a dhu iscrìere a dópiu che in <i>bassu, bussa, cossa, grassu, issu, lissa, lissu, messa, nossi!, passu, pessa, pessu, tussi,</i> o faet sibbilante sonoru che in <i>basu, busa, cosa, crésia, lisu, mesa, nasu, pasu, pesa, pesu,</i> e deosi tocat a iscrìere una –s– ebbia e faet fintzes diferéntzia de significau.</p>
[z] (sibbilante sonoru)	–s–	<p>Po custu fonema fricativu alveopalatale surdu andhat bene su matessi digramma /sc/ chi ponet s'italianu, che in <i>scimprai, scioncu, arròsciri, bàsciu, coscinera, isciau, orbèsciri, pàsciri, pisci</i>, cun s'aciunta de una /i/ de ‘servítziu’ po fàere sonare is duas líteras a sonu únicu candho portant apusti una /a/, una /o/ o una /u/ (sinono cun custas vocales is duas líteras funt postas po fàere sonos distintos, es. <i>bascu</i>).</p>
[ʃ] (fricativu alveopalatale surdu)	sc–, –sc–	<p>Che a totu is àteros fonemas mudòngios, su sonu de /t/ in cuménciu de foedhu apusti de vocale càmbiat, faet aprossimante dentale in sa parte prus manna de su sardu (foras su nuoresu, su baroniesu) e si narat “<i>sadàna, sadèrra, sudàntu, sadìnta, dedótu, sudrónu, unadrúma</i>” po <i>sa tana, sa terra, su tantu, sa tinta, de totu, su tronu, una truma</i> e tocat a iscrìere sèmpere sa /t/ etotu chentza muda; aintru de foedhu sa /t/ no faet mai diferéntzia de sonu e ne de significau po èssere iscrita a dópiu, e ndhe bastat sèmpere una che in <i>atatu, atóbiu, atentu, butu, cotu, fatu, fita, gatu, guta, late, letu, mutire, peta, rutu, suta, totu, vature</i></p>
[t] (dentale oclusivu surdu)	t: t–, –t–	<p>Po su sonu ‘surdu’ de sa /z/ (chi faet diferéntzia de sonu e de significau cun cussu sonoru), nudha est méngius de su /tz/ ca no faet a nàrrere una /z/ sonora apusti de una /t/ e che a totu is digrammas andhat bene in cuménciu (inue faent difetu is dópias ca in cuménciu no si ndhe ponet) e aintru de foedhu, in mesu de vocales e cun àtera cunsonante: <i>tzacai, tzecu, tziu, tzocu, tzugu, botza, bratzu, catzare, sintzu, atzudu, imbartzare, ispatzare, petza.</i></p>
[ts] (africau dentale surdu)	tz: tz–, –tz–	

fonemas	grafemas	mustras
		sonu longu fintzes in foedhos chi in àteru sardu faent cun sonu lébiu (as. “ <i>panne, binnu, mannu, sonnu</i> ” po <i>pane, binu, manu, sonu</i>); a logos, su sonu lébiu dhu faent ‘a carighedha’ e pentzant de pòdere iscrìere “ <i>pai, biu, mau, sou</i> ” po <i>pane, binu, manu, sonu</i> : giai si acatant de custas abbitùdines chentza funtzione peruna e iscriendho cun prus atenzione méngius chi totus iscriant is pròprios foedhos che in s’àteru sardu.
[ɔ, o]	o	Sa /o/ faet aperta o serrada e podet marcare fintzes diferéntzia de significau: po cussu, candho est tónica cun acentu gràficu cunforma a sa régula est méngius iscrita cun acentu giustu de apertura : faet aperta in (dèu) <i>acònciu</i> , (dèu) <i>arròsciu, nòchere/nòxiri, òru</i> , (dèu) <i>pòngiu, pitzò!</i> (= pizoca!), <i>pòdere/pòdiri</i> , faet serrada in <i>acónciu</i> (nm., agt), <i>arrósciu</i> (pps), <i>bófiu, lófiu, nóxiu, oru, pitzò!</i> (= pizocu!).
[p] (bilabiale occlusivu surdu)	p: p–, –p–	Su sonu de /p/ in bona parte de su sardu faet sonu mudóngiu in cuménciu de foedhu apusti de vocale, càmbiat a sonoru apossimante e narant “ <i>subàne, subésu, subònte, subísu, sabrúna</i> ” po <i>su pane, su pesu, su ponte, su pisu, sa pruna</i> , e deosi chentza muda tocat a dhu iscrìere sèmpere; aintru de foedhu che a totu is cunsonantes mudòngias, iscritu a dópiu no faet mai diferéntzia ne de sonu e ne de significau, e tandho bastat sèmpere una /p/, che in <i>apaxiai, apedhare, apentu, apo/apu, apubai, fipo, gupu, lepa, mapa, napa, papai, pipa, supa, tapu, tripa, tropu, tzopu</i> .
[r] (polivib- brante)	r: r–, –rr–	Custu fonema aintru de foedhu podet fàere polivibrante, che in <i>arrosa, errisu, orrobba, carru, corra, murra, murru, nurra, serracu, serru, tírria</i> ,
[r] (monovib- brante)	–r–	o monovibrante che in <i>caru, cora, mura, muru, nura, oro, seracu, seru, tiria</i> e po custa diferéntzia faet fintzes significau diferente: tocat po cussu a pònnere po su primu duas –rr–, una sola –r– po su segundhu.

fonemas	grafemas	mustras
[d] (cacumi- nale, o 'retroflès- so', 'inver- tito')	dh–, –dh–	chentza dópia, ma sèmpere in manera distinta cunforma a su critériu sonu diferente/grafema diferente . A iscrìere /dd/ (comente faent medas sentza critériu e ne imbentare un’ àteru grafema) est però a dhu cunfùndhere cun su sonu dentale e ponet unu falsu digramma chi in cuménciu de foedhu andhat male puru ca in cue no si ponet dópias. Chentza aciùnghere nudha a s’alfabeto, bastat a regularizare su /dh/ connotu e manigiau de Pedru Casu in pusti, addatu che a totu is digrammas aintru e in cuménciu de foedhu che in: <i>adhae, addeadh, badhe, codhu, cuadhu, fodhe, nudha, podha, sedha, sidhiu, tzudha, bellixedhu, domedha, dhedhu, dhodhi, dha, dhu, dhi, dhoi, ndhe, prèndhere, rèndhere, tèndhere, vèndhere</i> .
[ɛ, e]	e	Sa /e/ faet aperta o serrada e podet marcare fintzes diferéntzia de significau: po cussu, candho est tónica chi po sa régula de s’acentu gràficu portat acentu, méngius iscrita cun s’acentu giustu de apertura : faet serrada in <i>arrennèsciu</i> (pps), <i>arrèsciu</i> (pps), <i>atesu, beni!, fenu, fresi, lenu, mesu, orbèsciu</i> (pps), <i>Pepè!</i> (=Pepedhu!), <i>pesu, pisè!</i> (=pisedhu!), <i>trenu</i> ma aperta in (dèu) <i>arrennèsciu, arrèsciu, bènnere, mesa, Pepè!</i> (=Pepedha!), <i>pesa, pisè!</i> (=pisedha!), (dèu) <i>tèngiu</i> .
[f] (fricativu labbio- dentale surdu)	f: f–, –f–	Sa /f/ in cuménciu de foedhu apusti de vocale est mudòngia (sonat /v/) in bona parte de su sardu, fintzes in nuoresu chi no càmbiat is àteras mudòngias (/c/, /p/ e /t/): po cussu <i>sa fae, su fàmìni, de fémina, su frore, su fumu</i> si narant “ <i>savàe, suvàmìni, devémìna, suvròre, suvúmu</i> ”; a logos, segundhu su foedhu che dha bogant deunodotu e narant “ <i>sa émina, su unnu, su izu, pro àchere</i> ” po <i>sa fémina, su funnu, su fizu, pro fàchere</i> ; in àteru logu, si portat una /s/ innanti che dha càmbiant a /sc/: “ <i>is scémìnas</i> ” po <i>is féminas</i> . Méngius a iscrìere sèmpere sa /f/ etotu in cuménciu. Aintru de foedhu , po èssere iscrita a dópiu no distinghet nudha, e che a totu is mudòngias ndhe bastat una: <i>afàstiu, afestare, aficu, afitu, afocu, afrizidu, afumentu, efetu, mufosu, ràfia, tofu, tifu, tufudu</i> .

fonemas	grafemas	mustras
[g] (velare occlusivu sonoru)	g: g–, gh– –gg–, –ggh–	In cuménciu de foedhu , sa /g/ velare faet sonu occlusivu , che in <i>gana, gànciu, gherra, ghirare, ghísciu, Gonare, Gonna, gòcius/gosos, guronu</i> , e deosi a logos apusti de vocale e segundhu su foedhu che dha bogant puru e narant “ <i>sa unnedha, s’ureu, s’úuru</i> ” po <i>sa gunnedha, su gureu, su gíturu</i> : po firmesa de iscritura tocat a dh’iscriere sèmpere (e cun sa /h/ candho portat una <i>i</i> o una <i>e</i> avatu); aintru de foedhu podet fàere sonu occlusivu che in <i>agganfai, aggantzare, aggarrare, aggatare, aggheju, agghiai, agghite, aggortedhai, aggutiperare</i> ,
[ɣ] (velare aprossi- mante sonoru)	–g–, –gh–	o faet aprossimante , ‘lébiu’ che in <i>agatare, àghera, deghe, foghe, lughe, megai, nughe, paga, arruga, tega</i> , cun diferéncia de significau puru e de iscriere cun –gg– o –ggh– s’occlusivu, cun –g–, –gh– su lébiu.
[dʒ] (africau palatale sonoru)	g–, –g–	Su sonu africau de /g/ (cun /e/ o /i/ avatu che in <i>gèniu, geo, genugu, gimitóriu, gingiorre</i> , sa /i/ fintzes coment’e ispediente gráficu che in <i>giare, giogu, giosso, giuncu</i>) in cuménciu de foedhu a logos apusti de vocale e segundhu su foedhu dhu càmbiant a su sonu aprossimante palatale e narant “ <i>dejàre, sujógu, sajàna</i> ” po <i>de giare, su giogu, sa giana</i> : custa /g/ puru bolet iscrita sèmpere /g/ etotu chentza sa muda de sa foedhada; aintru de foedhu no faet mai diferéncia de significau iscrita a dópiu (difatis podet fàere sonu mudóngiu) e bastat a iscriere sèmpere una /g/ che in <i>agemenai, agiúngiri</i> (var. <i>aciúnghere, assúngiri, azúnghere</i>), <i>agiudu, agitóriu, cogiuare, fatúgiu, fígiu, légiu, màgiu, ógiu, origia, pagi, pàgia, tràgiu, túgiu</i> .
[ʎ] (laterale palatale)	gli–, –gli–	Po su fonema laterale palatale andhat bene che in itl. su trigramma /gli/: <i>ammaròglia, gliaga, gliasca, gorbàgliu, isbàgliu, mógliu, muntonàgliu, puntógliu, ràglia, tràglia</i> .
[ɲ] (nasale palatale)	gn–, –gn–	Po su fonema nasale palatale andhat bene che in itl. su digramma /gn/ che in <i>bagna, bagnu, bergugna, carignu, fogna, gnogna, magnanu, Sardinna</i> .
	h: –h– –h	Solu grafema, in isclamos che in <i>ahi!, oh!, eh!, mih!, oh!</i> e in is digrammas /ch/, /dh/, /gh/. No serbit in is formas de su verbu <i>àere</i> ca no distinghet nudha.

fonemas	grafemas	mustras
[i]	i	<i>àsiu, aia, binàriu, bíschidu, canàriu, cilixia, coia, olia, drìnghili, fìlìxi, pìsili, nadia, pìchidu</i> .
[j] (aprossi- mante palatale)	j: –j–	Su sonu aprossimante palatale , o mesa cunsonante, in cuménciu de foedhu podet arresurtare, ma ne in to-tue e ne sèmpere, solu coment’e muda de /g/ africada (“ <i>sujógu, sajàna</i> ” po <i>su giogu, sa giana</i>) e de /z/ sonora (“ <i>sujuàle</i> ” po <i>su zuale</i>), e custas líteras tocat a iscriere. Po cussu sa /j/, grafema addatu po su sonu aprossimante palatale, diferente de /i/, andhat posta solu aintru de foedhu , che in <i>ajaju, ajó, binarju, canarju, coja, cojai, eja, frearju, maju, moju, operaju, paja, porcarjare, presorju, primarju, raju, rejone, ruju</i> .
[l] (laterale alveolare)	l: l–, –ll–, –l–	Su fonema laterale alveolare (che in <i>lana, lébiu, linu, longu, luche</i> in cuménciu) podet fàere aintru de foedhu sonu longu, ‘forte’, che in <i>bellu, bulla, callai, collu, fillu, mallu, pillu, tella</i> , o lébiu che in <i>belu, bula, calai, colu, filu, malu, pilu, tela</i> e marcare diferéncia de significau puru: po cussu is duos sonos andhant iscritos distintos. A logos tenent s’avesu de fàere longu (as. “ <i>fosilli, iscolla</i> ”) custu fonema in is matessi foedhos chi bona parte de su sardu narat cun sonu lébiu: intanti giai si ndhe acatant de custa abbitúidine e iscriendho cun prus atenzione est méngius a si orientare a coment’e faet s’àteru sardu, chentza addopiamentos inútiles.
[m] (bilab- biale nasale)	m: m–, –mm– –m–	Custu fonema aintru de foedhu si faet longu o lébiu chentza mai distínghere significau diferente (si narat <i>domo</i> e <i>dommo, como</i> e <i>commo, gama</i> e <i>gamma, prama</i> e <i>pramma</i> e medas àteros deosi); in foedhos de seguru cumpostos cun prefissu AD est però craru chi s’assimilatzione de sa /d/ faet arresurtare unu sonu forte de sa /m/ e méngius iscritos po coment’e faent, che in <i>ammadurare, ammentu, ammerare, amministrari, aminudare, ammonestai, ammucorai, ammustru</i> .
[n] (nasale alveolare)	n: n–, –nn– –n–	Custu fonema aintru de foedhu faet o sonu longu, che in <i>donnu, mannu, sanna, sinnu, sonnu</i> , o lébiu che in <i>donu, manu, sana, sinu, sonu</i> e fàere fintzes diferéncia de significau. A logos tenent s’avesu de fàere

Is argumentos

pàg.	1	Sa chistione: matessi limba, matessi iscritura
“	3	Normas e inditos unitàrios de ortografia regularizada
“	3	1. Princípios e critérios de iscritura
“	6	2. Piessignos de sa limba sarda
“	9	3. Fonética: fonemas, grafemas e inditos de iscritura
“	17	4. S’alfabeto e is ‘dópias’
“	18.	5. Coniugatzione de is verbos e desinéntzias verbales
“	19	6. Sa vocale paragógica
“	20	7. Sa régula po s’acentu gràficu
“	21	8. Aféresi e apòstrofo
“	22	9. Sa /i/ prostética
“	23	10. Metàtesi e assimilatzione

Mario Puddu, naschiu e fatu mannu in Illorai, laureau in pedagogia e professore de líteras in s’iscola média, de su 1974 bivet e treballat in Santu Giuanni Suérgiu.

Istudiosu de sa limba sarda, at pubbricau su romanzu *Alivertu* (1986 ed. Golosti, 2004 Ed. Condaghes), is poesias *Pro chi líbbera torres e sias!* (1991), su *Ditzionàriu de sa limba e de sa cultura sarda* (Condaghes 2015), *Istória de limba sarda* (Domus de Janas 2000), *Totu su sardu* (Condaghes, 2001) de crítigas e aciuntas a sa LSU, at treballau po sa *Proposta aperta* connota coment’e Limba de mesania, faet letziones de e in limba sarda (e ndhe at fatu in Masters e cursos de làurea in s’Universidade de Castedhu); su 2008 at pubbricau cun Condaghes sa *Grammàtica de sa limba sarda*, de totu su sardu, ispiegata in su sardu prus comunu, cussu de mesania.

Mario Puddu

Inditos de ortografia regularizada po totu is foedhadas de su sardu

Editziones arestes